

Колодізєв О.М., Плєскун І.В.

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО
ПОШУКУ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ, КОНТРОЛЮ ТА ЕФЕКТИВНОГО
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ «БРУДНИХ КОШТІВ»**

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації фінансових ринків, що сприяють розвитку національних фінансових систем обумовлюють появу і розвиток міжнародної злочинності у фінансовій сфері. Інформаційні технології, зростання обсягів електронної торгівлі та електронних платежів спричиняють появу нових схем і технологій по відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом. Розвинуті країни європейського союзу й світу з кожним роком приділяють все більше уваги вирішенню цієї проблеми, наголошуючи, що відмивання коштів є значною загрозою глобальній безпеці та цілісності світової фінансової системи.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної фінансової системи спостерігається недостатність дієвих механізмів, спрямованих забезпечити підвищення рівня ефективності контролю за фінансовими операціями, які підпадають під дію як обов'язкового, так і внутрішнього фінансового моніторингу.

Операції з легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, мають значний негативний вплив на всіх суб'єктів фінансово-економічної діяльності, зокрема на банківський сектор. Міжнародний досвід і вітчизняна практика дослідження існуючої проблеми свідчать, що основними каналами, через які злочинні доходи проникають в економіку, є саме фінансові установи, і, в першу чергу, банки. Події глобалізаційного розвитку вкотре засвідчують важливість питання забезпечення ефективного фінансового моніторингу в нашій державі, яке є невід'ємною частиною фінансової діяльності, яку здійснюють вітчизняні банки.

Шкода, завдана банкам, може бути перетворена в реальні фінансові втрати і оцінена. На сьогоднішній день економічна наука ще не готова оцінити реальний розмір збитків банку, який постраждав, сприяючи особам, що відмивають кошти або ж не вживаючи заходів по припиненню даних операцій та інформування про них влади.

Значну увагу вивченню проблеми управління банківськими ризиками у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму приділяли такі видатні зарубіжні та вітчизняні науковці, як: Е. Альтман [1], Дж. Ф. Маршалл [2], Ф. Х. Найт [3], П. С. Роуз [2], В. В. Бобиль [4], Л. А. Бондаренко [5], Л. В. Кривонос [6], О. А. Криклій [7], С. П. Прасолова [8], Л. О. Примостка [9] та багато інших.

Однак, не зважаючи на суттєві наукові результати, отримані вищезазначеними та іншими вченими, методи управління банківськими ризиками у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму залишаються малодослідженими. Слід зауважити, що питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, розроблені не достатньо у повному обсязі і потребують подальших досліджень. Нагальною є потреба в узагальненні існуючих проблем і удосконаленні фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом розвитку фінансової системи.

Систематизація теоретичних положень управління банківськими ризиками у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму базується на результатах дослідження економічної сутності та змісту поняття «банківський ризик» та класифікація банківських ризиків.

Банківський бізнес, як і будь-який вид економічної діяльності, підкоряється загальним законам ринку і є вразливим по відношенню до численних загроз та ризиків. Протидія уповноважених структур процесу виведення брудних коштів у законну площину присутності на ринку є завданням не тільки банківського сектора. Проте саме банкам притаманний найвищий ризик того, що їх можуть використовувати у якості основних гравців у процесі їх легалізації. Адже банки посідають центральне місце у фінансовій системі, тому всі схеми відмивання грошей з ними пов'язані. При цьому банківський сектор стає все більш привабливим не лише для традиційних, але й віртуальних схем, внаслідок впровадження фінансових інновацій та інтенсифікації електронних грошових розрахунків [10].

Підтвердженням цьому є поява криптовалют. Криптовалюта - це, віртуальна грошова одиниця. Вона не контролюється жодним банком, у неї немає купюр та банкнот, а всі транзакції проводяться тільки в інтернеті і доступні у відкритому вигляді. На даний момент у світі існує більше двох тисяч криптовалют, найпопулярніші з них - Bitcoin (біткойн) і Ethereum

(ефіріум). У нинішній час, криптовалюти - це «подарунок» для злочинців які мають величезне бажання щодо збереження влади над своїми грошима. Працюють віртуальні грошові одиниці на основі технології Blockchain. Blockchain - це публічний реєстр або база даних, яка зберігається одночасно на безлічі комп'ютерів і містить всю інформацію про транзакції тієї чи іншої криптовалюти. Технологія Blockchain дозволяє створити і забезпечити стабільні записи у обліковому журналі фактів здійснення операцій з будь-якими активами.

Серед усіх видів комерційної діяльності найбільшими ризиками характеризується саме діяльність банківського сектору. Це призвело до того, що у зарубіжній та вітчизняній фінансовій практиці ключовим напрямом банківського управління виступає саме процес ризик-менеджменту.

Ризики притаманні усім сферам банківської діяльності, саме тому значну увагу теоретики та практики економічної науки приділяють вивченню ризиків, їх класифікації, розробці та запровадженню ефективних систем ризик-менеджменту та пошуку методів контролю попередження виникнення нових видів ризиків.

Проте, особливу увагу поняттю ризику загалом було приділено у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від від 14.10.2014 № 1702-VII.

Незважаючи на наявність праць, присвячених вивченню проблеми, що досліджується, як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, досі серед наукової спільноти немає єдиної думки щодо сутності цього терміну. Під банківським ризиком, як правило, зосереджується увага на фінансово-економічному характері, що виявляється у формі можливих результатів ситуації ризику.

Результати морфологічний аналіз сутності поняття «банківський ризик» представлено у табл. 1.

Представлені дані дозволяють стверджувати, що банківський ризик може розглядатися як ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним, можливість понесення кредитною організацією втрат або погіршення ліквідності, загроза втрати своїх ресурсів, невизначеність результату банківської діяльності,

небезпека втрат, вартісне вираження події, що веде до втрат та характеристика діяльності, що відображає її невизначеність.

Таблиця 1

Результати морфологічного аналізу визначення сутності банківського ризику за виокремленими ознаками

Ключове слово	Визначення в межах ключового слова	Конкретизація визначення
Ймовірність	невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним	через здійснення активно-пасивних операцій, їх організацію, стан корпоративного управління та вплив факторів зовнішнього середовища
		яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин
	очікуваної або неочікуваної події	що може мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку
	недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку	внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників
Можливість	понесення кредитною організацією втрат або погіршення ліквідності	унаслідок настання несприятливих подій, пов'язаних з внутрішніми чинниками або зовнішніми чинниками
	настання несприятливої події	у разі виникнення несприятливих для банку обставин.
		втрати банківськими установами частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті діяльності
недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку	внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів	
Загроза	втрати банком своїх ресурсів, недоодержання доходів, спричинення додаткових витрат у результаті	здійснення фінансових операцій
		обслуговування клієнтів
Характеристика	діяльності банку	відображає невизначеність її (діяльності) результату
Небезпека	втрат, що впливають зі специфіки операцій	що здійснюються кредитними установами
Невизначеність	результату банківської діяльності	можливі несприятливі наслідки у випадку невдачі
Вартісне вираження	ймовірної події	що веде до фінансових або репутаційних втрат

Легалізація злочинних коштів являє собою досить складний та трудомісткий процес. Оскільки ця діяльність розвивалась і вдосконалювалась протягом багатьох століть, то наразі існує численна кількість різноманітних

форм та методів відмивання коштів. Загалом основні існуючі моделі відмивання коштів подано у вигляді схеми на рис. 1 [11].

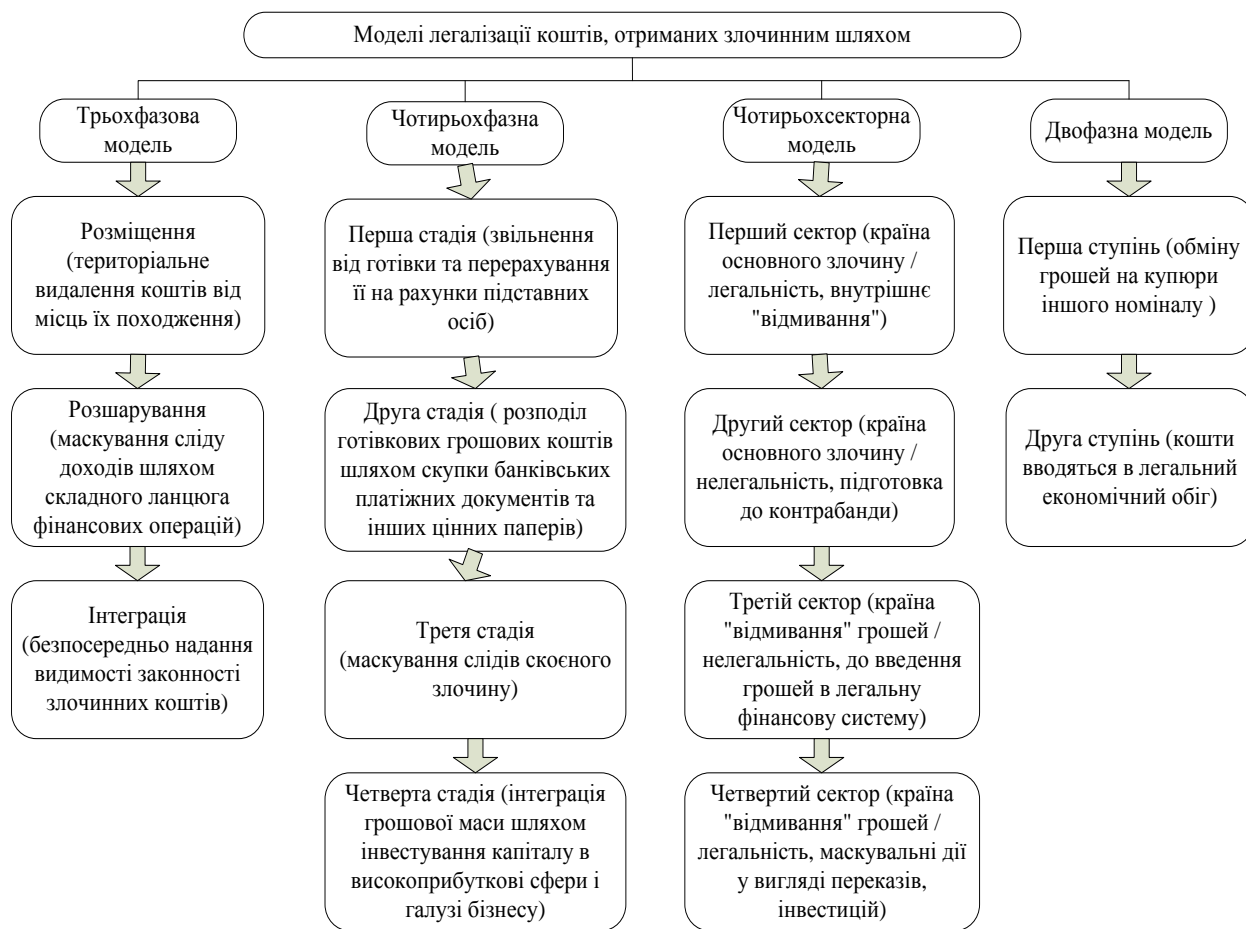

Рис. 1. Моделі «відмивання» коштів

Як видно з рис. 1.4, на теперішній час виділяється чотири основних моделі легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Поділ на стадії в розглянутих моделях є досить умовним, оскільки він залежить від конкретних схем, які використовуються злочинцями. На практиці ці стадії не завжди чітко просліджуються, що ускладнює процес виявлення відмивання коштів.

Крім вищезазначених моделей, зловмисники використовують цілий ряд методів, спрямованих на легалізацію коштів. Найпопулярнішими та найефективнішими з яких є наведені на рис. 2. (складено автором на основі [12]).

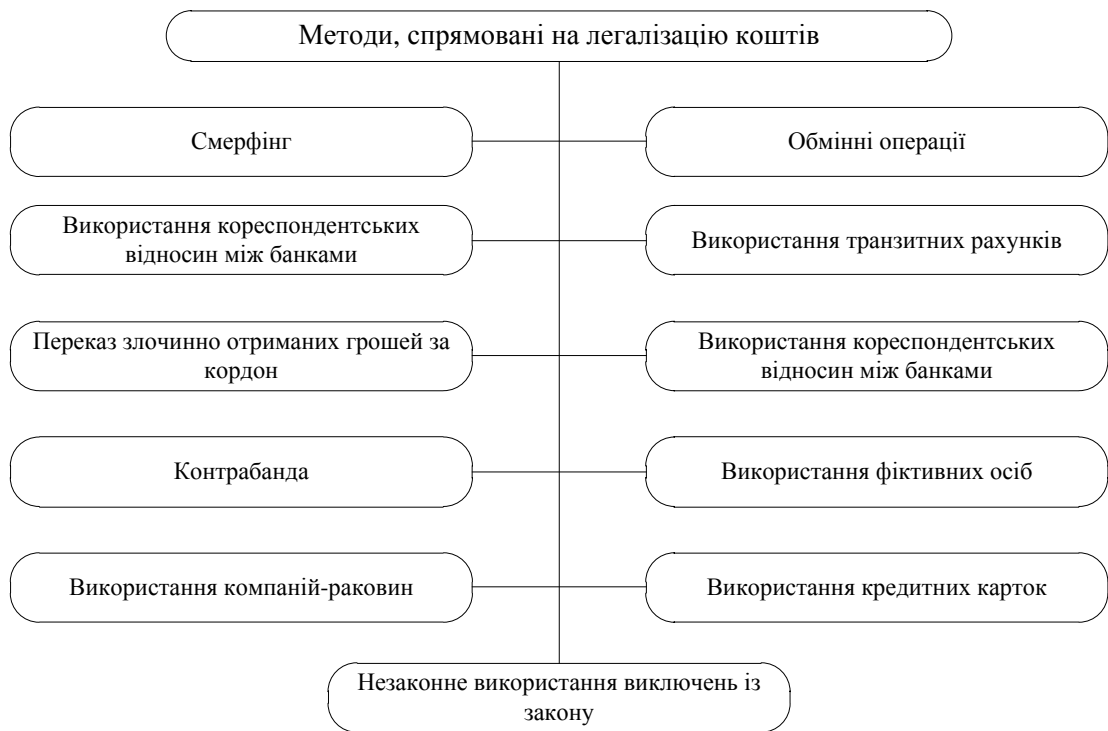

Рис. 2. Основні методи легалізації коштів

У Парижі у 1989 р. було створено Financial Action Task Force – Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом. FATF – міждержавний орган, що розробляє політику боротьби з легалізацією коштів, набутих злочинним шляхом, та сприяє її виконанню на національному і міжнародному рівні. До FATF входять 35 країн-учасниць та дві регіональні організації: Європейська комісія та Рада співробітництва країн Перської затоки. FATF здійснює співробітництво з іншими міжнародними організаціями, що працюють в цій сфері [13].

Рекомендації FATF є одним з базових документів, яким керуються країни та фінансові установи всього світу при здійсненні заходів щодо запобігання проведенню легалізації коштів [14].

Найбільш повним переліком організаційно-правових заходів FATF, щодо створення в кожній країні ефективного режиму протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму є так звані «40 рекомендацій». Комплексність і універсальність 40 рекомендацій FATF виражається в їх основних принципах. Принципи даних рекомендацій наведено на рис. 3 (складено автором на основі [15]).

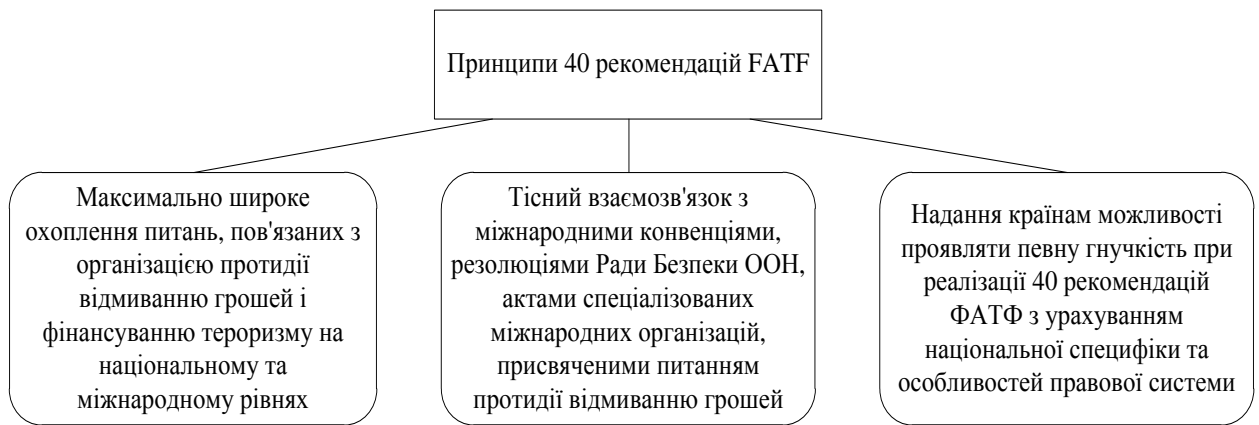

Рис. 3. Принципи 40 рекомендацій FATF

Як видно з рис. 3, «40 рекомендацій FATF» є базовим документом, який направлений на ефективну протидію легалізації доходів та фінансуванню тероризму у всьому світі.

Рекомендації FATF поділяються на основні групи, відносно сфери застосування. Дані групи рекомендацій наведені на рис. 4 (складено автором на основі [13]).

Рис. 4. Основні групи Рекомендацій FATF

Як видно з рис. 4, FATF виділяє сім напрямів застосування даних рекомендацій. Невідповідність базовим вимогам може стати причиною включення країни до так званого «чорного списку FATF». Хоч включення країни до «чорного списку» і не приводить до застосування санкцій з боку

світового співтовариства, однак воно свідчить про ступінь довіри до неї з боку зарубіжних інвесторів.

Важливу роль в глобальному поширенні міжнародних стандартів по боротьбі з відмиванням злочинних доходів і фінансуванням тероризму грають групи, створювані за типом FATF в різних регіонах світу. Перелік даних регіональних груп наведено в табл. 2 (складено автором на основі [16, с.29-87]).

Таблиця 2

Регіональні групи по типу FATF

Назва групи	Скорочена назва	Рік створення
Азіатсько-Тихоокеанська група з боротьби з відмиванням грошей	АТГ	1997
Група по боротьбі з відмиванням грошей у Східній та Південній Африці	ЕСААМЛГ	1999
Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей в Південній Америці	ГАФІСУД	2006
Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму	ЄАГ	2004
Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей на Близькому Сході і в Північній Африці	МЕНАФАТФ	2004
Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей	МАНІВЕЛ	1997
Карибська група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей	КФАТФ	1988
Міжурядова група по боротьбі з відмиванням грошей в Західній Африці	ГІАБА	1999

Як видно з табл. 2, на теперішній час в світі існує вісім регіональних груп за типом FATF, кожна з яких визначає стандарти та розробляє політику з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму і сприяє розвитку міжнародного співробітництва та обміну досвідом.

Крім вищезазначених регіональних груп, існує ще одна організація, що функціонує у сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму, а група «Егмонт», яка являє собою об'єднання підрозділів фінансової розвідки. Метою групи «Егмонт» є забезпечення ефективної взаємодії підрозділів фінансової розвідки у всьому світі, що має на меті боротьбу з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Елементи даної взаємодії наведені на рис. 5 (складено автором на основі [17]).

Рис. 5. Елементи взаємодії групи «Егмонт»

Як видно з рис. 5, група «Егмонт» в повній мірі охоплює систему взаємодії світових підрозділів фінансової розвідки та формує єдиний інформаційний центр з метою протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом.

Не зважаючи увагу на велику кількість міжнародних організацій, що функціонують у сфері протидії легалізації коштів та фінансування тероризму, кожна провідна країна світу розробила і вдало використовує ряд особливостей, що були зумовлені індивідуальними державотворчими, політичними та економічними факторами країн. Особливості фінансового моніторингу деяких таких країн наведено у табл. 3 (складено автором на основі [16]).

Систематизація даних табл. 3 дозволяє зробити висновок про те, що кожна країна має свої органи фінансового моніторингу, своє нормативно-правове забезпечення даного процесу і встановлює свій поріг суми, яка може свідчити про наявність злочинних коштів у клієнта.

Процес вибору засобів регулювання фінансового моніторингу не є спонтанним, а характеризується властивостями економічної обґрунтованості та історичного розвитку країни, розміром країни, чисельністю фінансових

установ, що функціонують, обсягами фінансових операцій, валютними та фінансовими режимами, внутрішньою побудовою та структурою фінансової системи та рядом інших факторів [18, с.14].

Таблиця 3

Особливості фінансового моніторингу у сфері протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом

Країна	Італія	Швейцарія	Франція	Бельгія	Іспанія
Основний орган фінансового моніторингу	Фінансова розвідка UIC	Фінансова поліція	Фінансова розвідка TRACFIN	Центр обробки первинної інформації	Комісія з запобігання відмивання капіталів
Додатковий орган фінансового моніторингу	Фінансова Гвардія	Спеціальний відділ Міністерства фінансів	Банк Франції, Банківська комісія Франції	Міністерство фінансів, Міністерство юстиції	Конфедерація ощадних кас, Центральний банк, Розвідувальний центр боротьби з організованою злочинністю
Нормативно-правове забезпечення	Закон про боротьбу з мафією, Кримінальний кодекс	Закон о банківській діяльності, о відмиванні коштів	Закон про фінансовий контроль	Закон про попередження використання фінансової системи з метою відмивання капіталів	Закон про деякі заходи проти відмивання незаконних доходів
Особливість	Покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 12 років	Заборона рахунків, що функціонують без появи власника	Принцип «знай свого клієнта»	Аналіз кримінальних справ, переданих до суду, з метою виявлення типологічних методів легалізації	Використання рекомендацій дорадчих учасників системи фінансового моніторингу
Сума, що підлягає моніторингу	12,5 тис. євро	10 тис. євро	8 тис. євро	10 тис. дол США	8 тис. дол США

Існуючу в Україні законодавчу базу, присвячену протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, можна умовно розподілити на дві групи, які наведено на рис. 6 (складено автором на основі [19]).

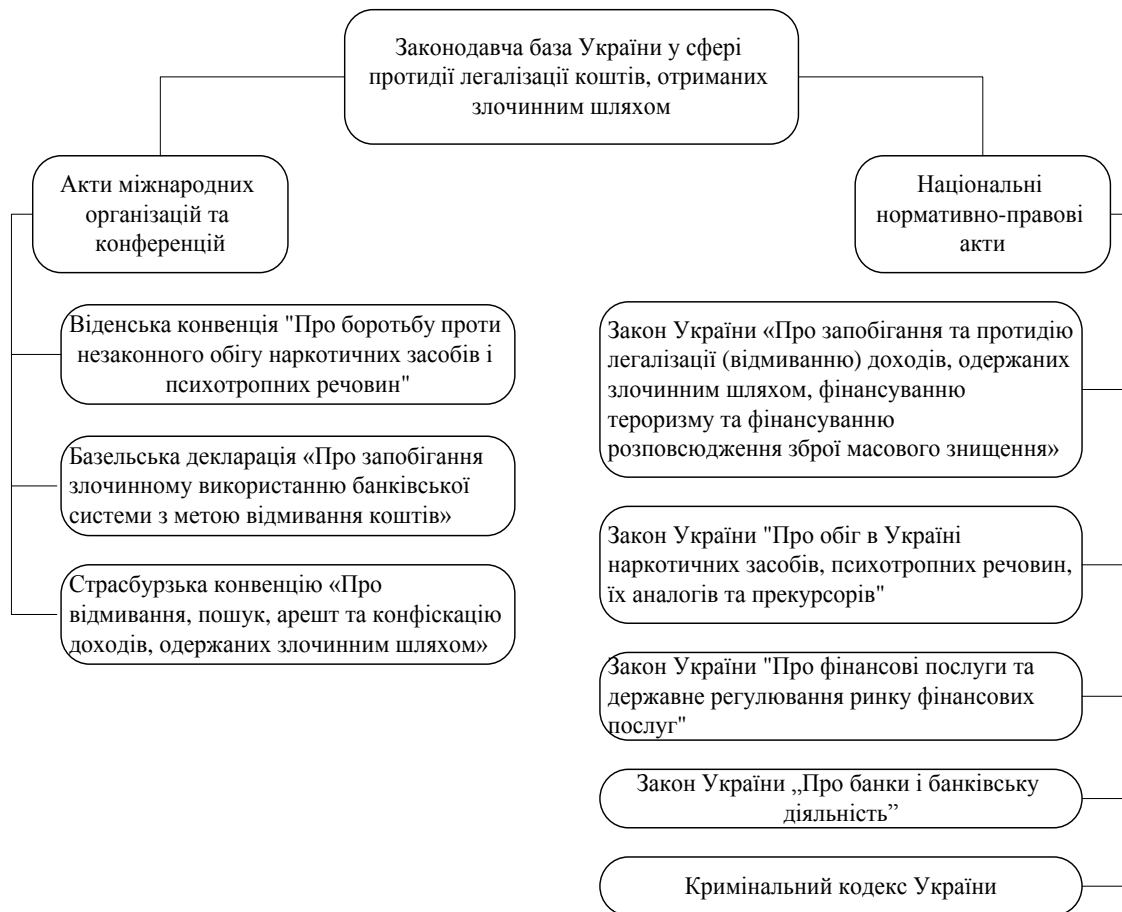

Рис. 6. Законодавча база України, присвячена протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом

Нормативно-правове поле України у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму характеризується як використання міжнародних норм права, так і власними законами.

Національний банк України здійснює нагляд за діяльністю банків, їх відділень, філій, представництв на території України. Його діяльність спрямована на забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників шляхом зменшення ризиків в діяльності банків. Зміст

нагляду визначається повноваженнями, встановленими Законом України «Про банки і банківську діяльність» [20].

На зниження внутрішніх ризиків спрямовані процедури реєстрації банків, ліцензування, внутрішніх перевірок, інспекції діяльності банків Нацбанком. При цьому для забезпечення фінансової стійкості банку важливим є не тільки визначення загальної концепції його розвитку, але й розробка раціональних схем формування пасивів і розподіл його ресурсів за основними категоріями активів.

Система фінансового моніторингу в Україні складається з двох рівнів – первинного та державного. Перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу наведено на рис. 7 (складено автором на основі [21]).

Рис. 7. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу

Як видно з рис. 7, Законом визначено вісім видів суб'єктів первинного фінансового моніторингу. В рамках інформаційної взаємодії з Державною службою фінансового моніторингу України вищенаведені суб'єкти зобов'язані своєчасно подавати заповнені форми обліку та надання інформації пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу.

До загальнообов'язкових належать лише дві форми: 1-ФМ "Форма обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу (відокремленого підрозділу)" та 2-ФМ "Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу".

Наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення» [22] визначено випадки, при яких суб'єкти первинного моніторингу подають форму № 1 – ФМ. Дані випадки наведені на рис. 8 (складено автором на основі [23]).

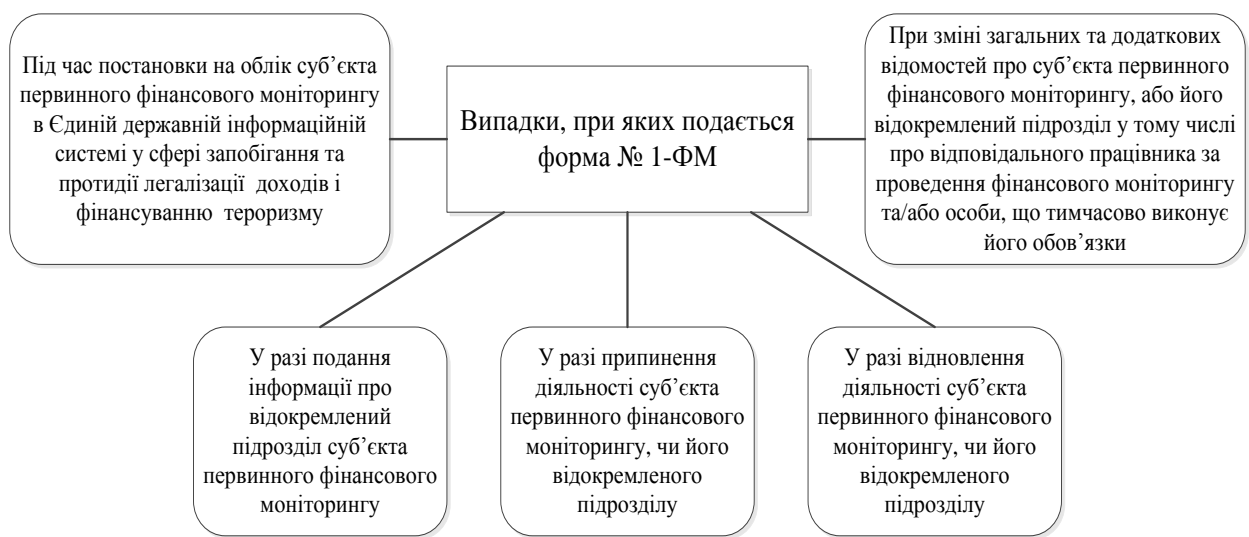

Рис. 8. Випадки, при яких подається форма № 1

Існує п'ять випадків, коли необхідно подавати форму № 1-ФМ. Форма обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу (відокремленого підрозділу) № 1-ФМ заповнюється зазначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу за визначеними правилами.

Форма № 2-ФМ "Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу" формується з послідовних записів про фінансову операцію, при цьому кожний запис складається із заповнених бланків форм за відповідними розділами.

Усі записи в реєстрі мають наскрізну нумерацію і не можуть повторюватись протягом усього періоду діяльності суб'єкта. Бланки форм, передбачені розділом III реєстру, заповнюються для кожного учасника

фінансової операції окремо. Форма № 2-ФМ повинна обов'язково включати відомості щонайменше про двох учасників: клієнта та контрагента.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу при визначенні особи, яка має відношення до фінансової операції, та заповненні розділу III "Відомості про учасника фінансової операції" форми № 2-ФМ "Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу" керується таким правилом: суб'єкт первинного фінансового моніторингу не може виступати у фінансовій операції, дані про яку він вносить у реєстр, як клієнт.

Спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу у полі "Коментар до здійснення Фінансової операції" форми № 2-ФМ повинні зазначати інформацію, яку наведено на рис. 9 (узугальнено на основі [22]).

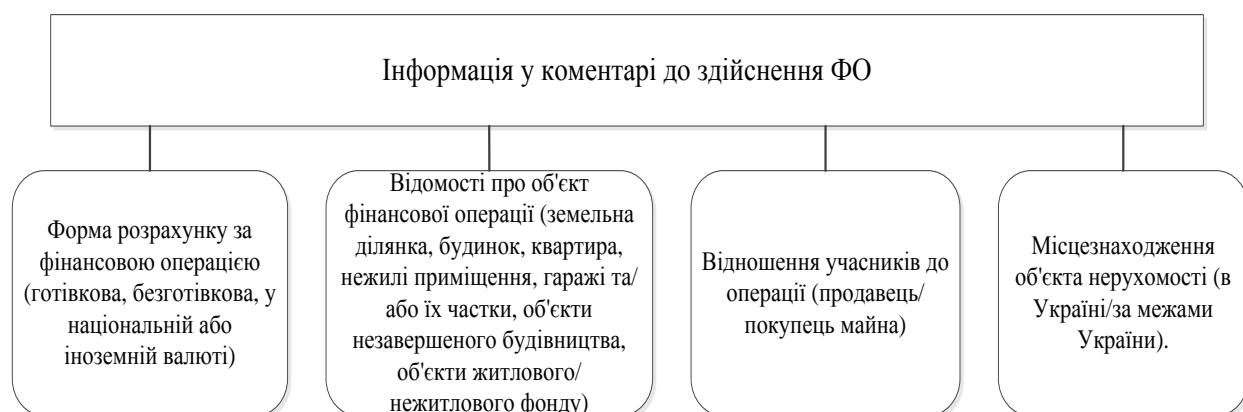

Рис. 9. Інформація у коментарі до здійснення фінансової операції

Результати аналізу статистики підтверджує визначеність чотирьох видів інформації, яка повинна зазначатися суб'єктами первинного фінансового моніторингу у полі "Коментар до здійснення Фінансової операції" форми № 2-ФМ.

Загальновідомим є той факт, що особи, які через свої банківські рахунки намагаються відмивати злочинні доходи, прагнуть представити свої операції як звичайні та буденні речі, тому перед працівниками фінансових установ стоїть надзвичайно важке завдання – відрізнити законні операції від злочинних.

Здійснення нагляду за системами управління ризиками в банках України регламентуються Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [24], та Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [25], схваленими також постановою Правління НБУ.

Зокрема, згідно з Методичними вказівками, під час оцінки системи управління ризиками уповноважені особи беруть до уваги положення, процеси, персонал і системи контролю. Значні недоліки в одному або декількох із цих компонентів розглядаються як недоліки в управлінні ризиками. Усі ці системи є важливими, але розвиненість і складність кожної з них є різною залежно від складності операцій банку [26, с. 437].

Кожна фінансова установа має свої регіональні особливості, свою специфіку стосунків з клієнтами та різні масштаби діяльності, а тому урядові нормативно-правові акти можуть створити лише певні рамки, в яких діятиме організація, чи надати свої рекомендації, які сприятимуть ефективному процесу фінансового моніторингу.

Менші за розміром банки, які не здійснюють складних операцій, як правило, мають менш формалізовані положення, процеси і системи контролю, ніж більші банки. Проте це не означає, що системи управління ризиками є менш важливими для банків з нескладними операціями. Це просто означає, що формалізація процесу є менш вираженою.

Суттєвим моментом у вирішенні досліджуваної проблеми є аналіз результативності управління банківськими ризиками у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні.

Оскільки банки не є органами державної влади і не мають правових механізмів впливу на клієнтів, вони максимально повно і своєчасно інформують відповідні структури, такі як Державна служба фінансового моніторингу України, про підозрілі операції клієнта і просить посприяти в припиненні проведення клієнтом подібних операцій [27].

Останні тенденції реорганізації Державної служби фінансового моніторингу України мають спрямованість на збільшення територіальних об'єднань та залучення до процесу інформаційного обміну, як обов'язкових суб'єктів фінансового моніторингу, адвокатів та нотаріусів.

Водночас існують певні недоліки в організації фінансового моніторингу, що зумовлені самою специфікою фінансової системи України, зокрема:

- низька інформаційна прозорість фінансових посередників;
- нерозвиненість організованого фондового ринку;
- існування можливості уникнення оподаткування через операції в офшорних зонах [28].

Незважаючи на значні зусилля, спрямовані на протидію легалізації «брудних» грошей, ефективної системи боротьби із цим явищем у світі ще досі не створено. Банківський сектор є тією складовою світової фінансової системи, що дозволяє легалізувати нелегальні грошові ресурси, які згодом можуть бути або спрямовані на підтримку терористичних угруповань, або включатися до законного грошового обігу.

Водночас банк, котрий є об'єктом нагляду, наражається на ризик порушення певних вимог законодавства. Порушення нормативних вимог пов'язані не лише з обслуговуванням клієнтів, а й з організацією внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу чи його взаємодією з Державним комітетом фінансового моніторингу (уповноважений орган).

Отже, є всі підстави говорити про наявність у сучасній банківській діяльності такого виду ризику, як ризик використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Особливу увагу у роботі Держфінмоніторингу слід приділити національній оцінці ризику. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» під національною оцінкою ризиків мається на увазі система заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів з метою виявлення загроз відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та зменшення негативних наслідків [21].

В усіх банках, що функціонують на території України здійснюється внутрішнє навчання у сфері протидії відмивання коштів та фінансування

тероризму на постійній основі. Також, відповідно до вимог чинного законодавства, на щорічній основі банківськими установами проводиться внутрішній аудит у даній сфері [29].

Банк зобов'язаний самостійно здійснювати класифікацію своїх клієнтів з урахуванням критеріїв ризиків, визначених Мінфіном та НБУ, і вживати застережних заходів щодо клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними таких фінансових операцій. Банк установлює високий рівень ризику клієнтам у випадках, наведених на рис. 10 (складено автором на основі [29]).

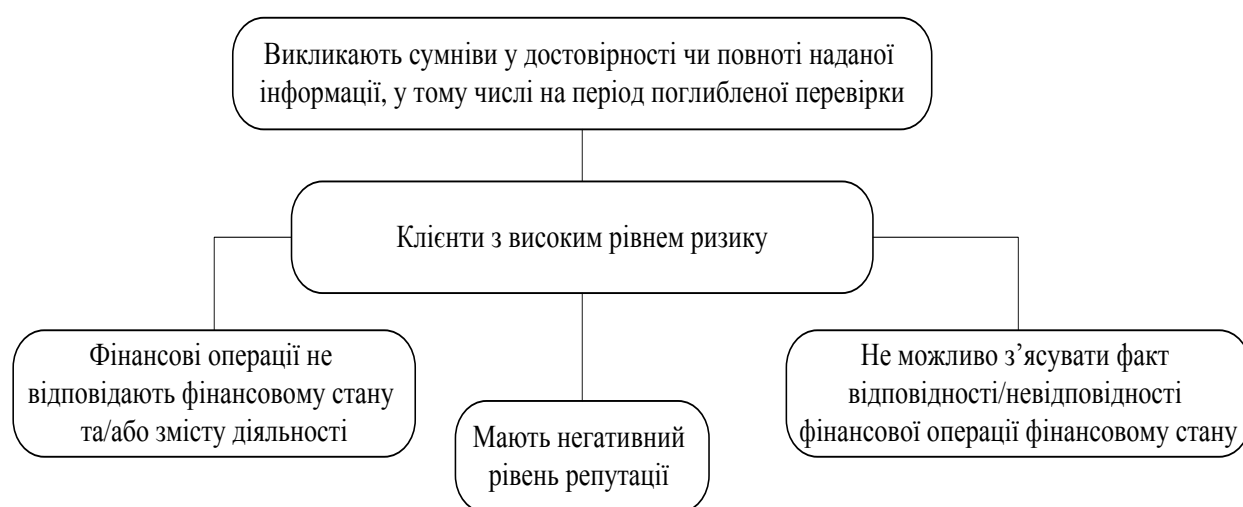

Рис. 10. Клієнти з високим рівнем ризику відмивання коштів

Як видно з рис. 10, клієнти банку можуть отримати статус ризикового клієнту у декількох випадках і для оцінки рівня ризикованості клієнта беруться до уваги не лише його поточні транзакції, але й історія попередніх операцій, кредитна історія та будь які інші дані з особистої справи клієнта, які складаються у його репутацію.

У 2015 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [30], який збільшив повноваження НБУ в частині вимог від банків виявлення і зменшення надмірних концентрацій ризику, що виникають внаслідок кредитування пов'язаних осіб.

НБУ були застосовані заходи впливу до банків у разі не розкриття своєї структури власності у передбаченому вимогами НБУ порядку. Наразі

Положення «Про порядок подання відомостей про структуру власності банку» регулює порядок розкриття структури власності. Під розкриттям структури власності мається на увазі подання інформації про реальних осіб, що контролюють фінансовий результат від діяльності банку, а не формальні дані [31].

Станом на 01.06.2016 р. із 119 платоспроможних банків структура 79 банків була повністю прозорою. Щодо структури власності 40 банків велось розслідування, з них структури 13 банків офіційно визнані НБУ непрозорими.

Відповідно до національної оцінки ризиків загальний рівень ризику визначається як добуток бальної оцінки наслідків від ризику та ймовірності його настання, де «1» свідчить про малоймовірність настання ризику або ж про його незначні наслідки, а «4» - про дуже тяжкі наслідки або високу ймовірність легалізації злочинних коштів.

Після визначення загального рівня ризику виробляються та оцінюються наявні заходи, що вживаються на даний момент для попередження або зниження такого ризику з точки зору їх ефективності, та визначається вразливість до цього ризику і відповідно чистий рівень ризику.

Наступним етапом національної оцінки ризиків є розрахунок чистого рівня ризику, який розраховується як різниця між бальними оцінками попередньо розрахованого загального рівня ризику та ефективністю наявних заходів.

У табл. 4 [29] подано зведені дані щодо оцінки ризику використання банківських операцій з метою відмивання коштів у розрізі банківських операцій, які були розподілені аналітиками Держфінмоніторингу за рівнями ризику.

Таблиця 4

Ризики використання банківських операцій з метою відмивання коштів

Банківські операції	Рівень ризику		
	низький	середній	високий
Приват-банкінг	26%	57%	17%
Розрахунки за міжнародними торговельними операціями	12%	52%	36%
Кореспондентські рахунки	52%	40%	8%
Електронний банкінг	8%	60%	32%
Інші	19%	52%	29%

Як видно з табл. 4, низький рівень ризику притаманний кореспондентським рахункам, середній – електронному та приват-банкінгу, а також розрахункам за міжнародними торговельними операціями.

Найбільш активними в системі звітування, в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банківські установи, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. В рамках національної оцінки ризиків додатково перевірена і проаналізована інформація щодо найбільш поширених підозрілих фінансових операцій, виділених банками-респондентами.

Повертаючись до питань ефективності функціонування державних механізмів детінізацій доходів громадян, актуальним вбачається проведення аналізу стану оброблення інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму [27].

Протягом III кварталу 2017 року Держфінмоніторингом отримано та оброблено 2 100 350 повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу (рис. 11) [29].

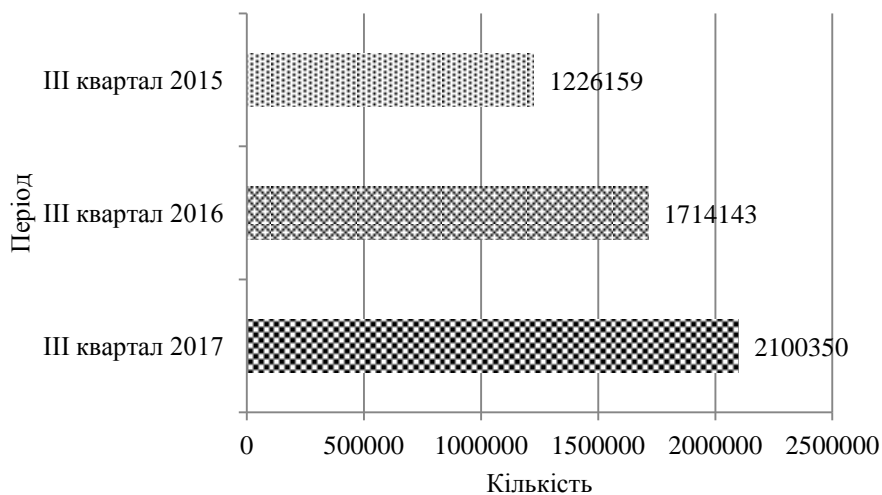

Рис. 11. Динаміка інформування про фінансові операції

Як видно з рис. 11, протягом III кварталів 2017 року взято на облік 2 100 350 повідомлень отриманих Держфінмоніторингом про фінансові

операції, що підлягають фінансовому моніторингу, що на 22,53% більше, ніж за аналогічний період 2016 року та на 71,29% більше, ніж за III квартали 2015 року. Найбільш активними в системі звітування, в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банки, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу, що досить чітко спостерігається на рис. 12 [29].

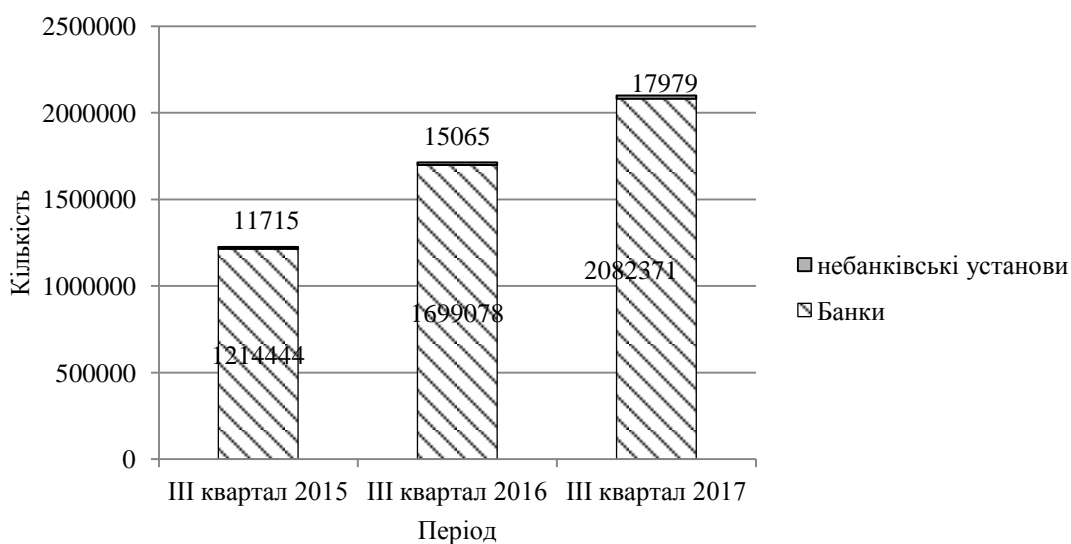

Рис. 12. Динаміка інформування про фінансові операції в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу за 2015–2017 рр.

Як видно з рис. 12, протягом III кварталу 2017 року від банків було отримано 99,14 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції.

Також слід зазначити, що за аналогічний період 2016 року банками було подано 99,12% від загального обсягу повідомлень, а у 2015 – 99,04%. У розрізі зростання щорічної кількості повідомлень дана тенденція є досить позитивною. Однак вона також свідчить про те, що у небанківському секторі досить слабо розвинута система моніторингу операцій з відмивання коштів та фінансування тероризму.

Водночас, питома вага помилок у повідомленнях складає лише 0,09 % від загальної кількості отриманих Держфінмоніторингом протягом III кварталу 2017 року повідомлень про фінансові операції. Відсоток повідомлень про фінансові операції, поданих суб'єктами первинного

фінансового моніторингу до Держфінмоніторингу коректно, складає 91,91 % від загальної кількості повідомлень.

Повідомлення про підозрілі фінансові операції до служби Держфінмоніторингу можуть подаватися у паперовому та в електронному вигляді. Динаміка кількості повідомлень, взятих на облік Держфінмоніторингом протягом III кварталу 2017 року, що подавались банками та небанківськими установами, в розрізі типів подання наведена у табл. 5 [29].

Таблиця 5

Кількість повідомлень, взятих на облік Держфінмоніторингом протягом III кварталу 2017 року, що подавались банками та небанківськими установами, в розрізі типів подання

Тип установи	Кількість повідомлень в електронному вигляді	Кількість повідомлень в паперовому вигляді
Банки	2 076 124	0
Небанківські установи	17 701	114

Як видно з табл. 5, суб'єкти первинного фінансового моніторингу надають перевагу наданню повідомлень в електронному вигляді. Таким чином протягом III кварталів 2017 року 99,99% від усіх повідомлень було подано в електронному вигляді, що значно прискорює період їх обробки та прийняття рішення у кожному окремому випадку.

Однак, у 2017 році кількість повідомлень про фінансові операції, що були отримані та взяті на облік Держфінмоніторингом від небанківських установ в паперовому вигляді збільшилась порівняно з 2016 роком на 12,87 %.

Серед небанківських установ найбільш активним у розрізі кількості подання повідомлень є страховий сектор. Питома вага повідомлень про підозрілі фінансові операції від страхових компаній у загальному обсязі взятих на облік повідомлень про фінансові операції, що надійшли до Держфінмоніторингу від небанківського сектору, склала 79,68 % [32].

Розподіл взятих на облік Держфінмоніторингом протягом III кварталів 2015-2017 років повідомлень у розрізі ознак фінансового моніторингу, наданих суб'єктами первинного фінансового моніторингу наведено на рис. 13 [29].

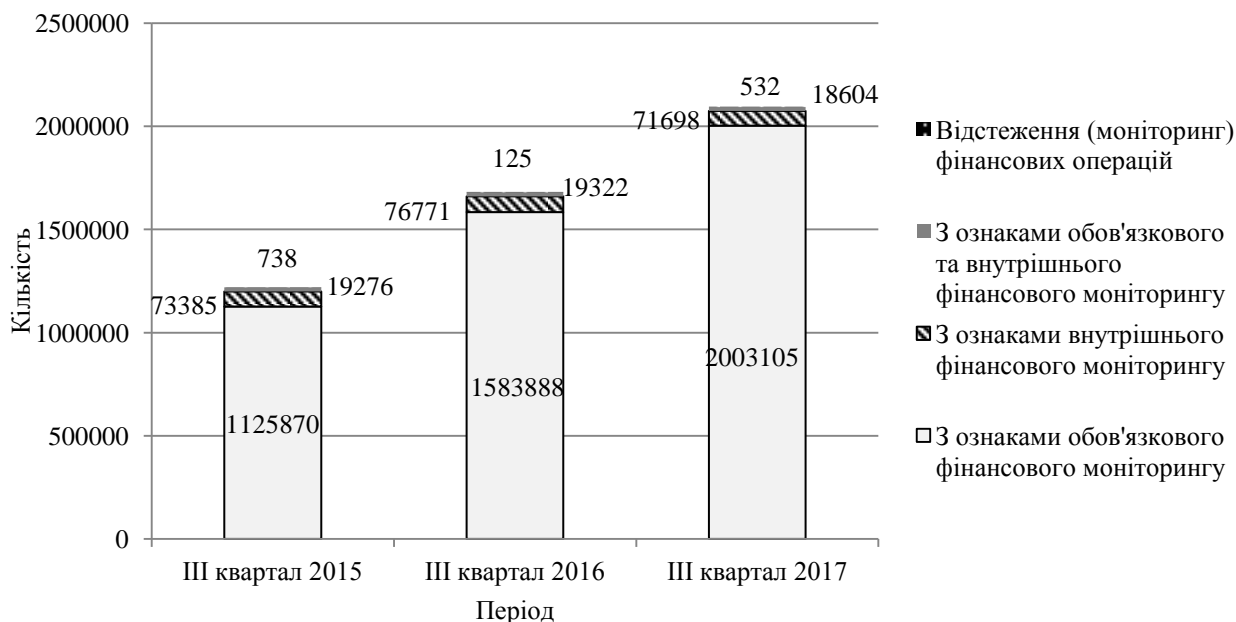

Рис. 13. Розподіл повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу, які взяті на облік Держфінмоніторингом протягом III кварталів 2015 - 2017 рр.

Як видно з рис. 13, протягом III кварталу 2017 року отримано повідомлень з ознаками обов'язкового фінансового моніторингу – 95,66 %; з ознаками внутрішнього фінансового моніторингу – 3,42 %; з ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – 0,89 %; відстеження (моніторинг) фінансових операцій – 0,03 %.

Тенденція до зростання обсягу повідомлень за кожним видом ознаки свідчить як про те, що реєструється більше випадків легалізації коштів, отриманих банківським шляхом, так і про те, що співробітники функцій суб'єктів первинного фінансового моніторингу з кожним роком стають усе більш досвідченими і професіональними у сфері фінансового моніторингу та здатні вчасно та правильно реагувати на усі підозрілі фінансові операції.

Держфінмоніторинг згідно з повноваженнями здійснює збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають

фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму. Також Держфінмоніторингом здійснюється комплексний аналіз отриманої інформації та виявлених фінансових потоків в різних секторах фінансового ринку. Первинна аналітична обробка інформації здійснюється в аналітичному сегменті Єдиної інформаційної системи фінансового моніторингу [32, с.129].

Всі отримані повідомлення розподіляються за ступенем ризику та підлягають ґрунтовному аналізу з урахуванням всієї наявної інформації. За результатами такого аналізу створюються дос'є для проведення фінансового розслідування.

Дос'є аналізується щодо виявлення підстав вважати, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи пов'язана із вчиненням іншого діяння, визначеного Кримінальним кодексом України.

В рамках національної оцінки ризиків додатково постійно аналізується та перевіряється інформація про підозрілі фінансові операції. Деталізація результатів аналізу таких операцій у розрізі кодів ознак обов'язкового і внутрішнього фінансового моніторингу наведена на рис. 14.

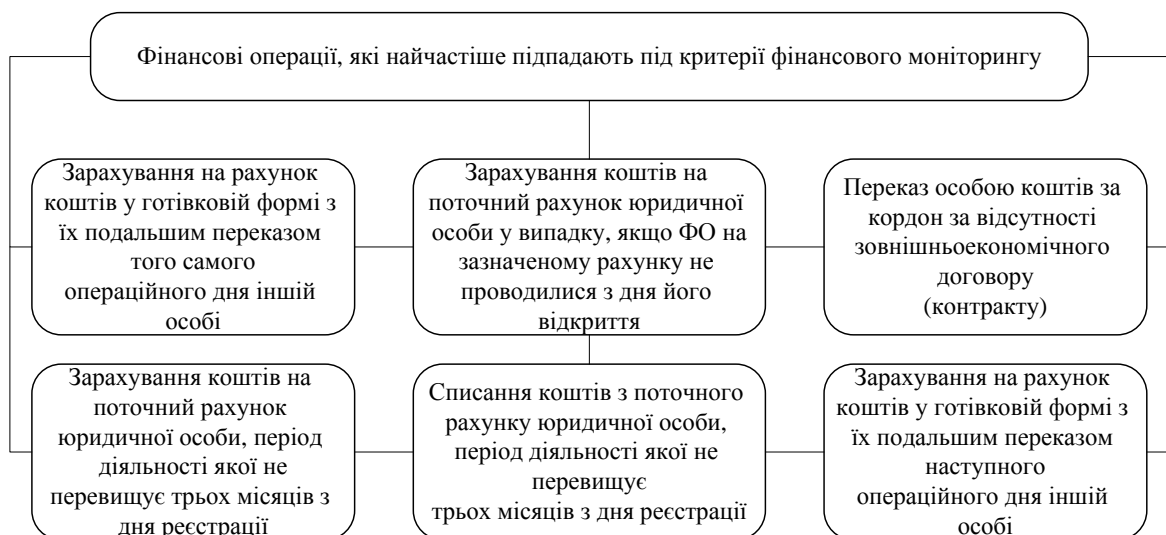

Рис. 14. Фінансові операції, які найчастіше підпадають під критерії фінансового моніторингу

Таким чином, останні роки в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості випадків легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Однак зростає також і професіоналізм учасників як первинного фінансового моніторингу, так і безпосередньо служби Держфінмоніторингу, оскільки реєструється все більше виявлених випадків відмивання коштів та фінансування тероризму.

Визначено, що найбільш ризиковими операціями з точки зору легалізації злочинних коштів виступають саме готівкові фінансові операції та операції, пов'язані з одержанням або наданням фінансової допомоги.

З метою протидії ризику відмивання коштів, банками можуть бути спрямовані уточнюючі запити в банки контрагентів за операціями надходження грошових коштів на рахунок клієнта банку з інформацією про те, що операції їх клієнтів визнаються підозрілими, і проханням вжити відповідних заходів. Однак в даному випадку банк зобов'язаний враховувати необхідність дотримання банківської таємниці.

Стратегія держави в сфері протидії легалізації доходів має бути спрямована на формування таких умов, в яких економічний ефект від легалізації злочинних доходів є вищим, ніж витрати, які витрачено на її організацію.

Наказом Міністерства фінансів України від 08.07.2016 р. № 584 «Про затвердження критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» передбачено критерії ризиків, які повинен використовувати суб'єкт первинного фінансового моніторингу. Розмір критеріїв може встановлюватися самостійно. На рис. 15 наведено класифікацію та сутність критеріїв ризиків відмивання коштів.

Необхідно відмітити, що Наказом МФУ № 584 встановлено, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу самостійно може визначати додаткові критерії ризику для фінансових операцій з урахуванням вимог та рекомендацій, визначених суб'єктом державного фінансового моніторингу, що здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю відповідного суб'єкта.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу самостійно визначає, які критерії ризику (крім зазначених) використовуються ним під час встановлення ділових (договірних) відносин, а які – у процесі подальшого

обслуговування клієнтів з урахуванням вимог та рекомендацій, визначених суб'єктом державного фінансового моніторингу, що здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю відповідного суб'єкта.

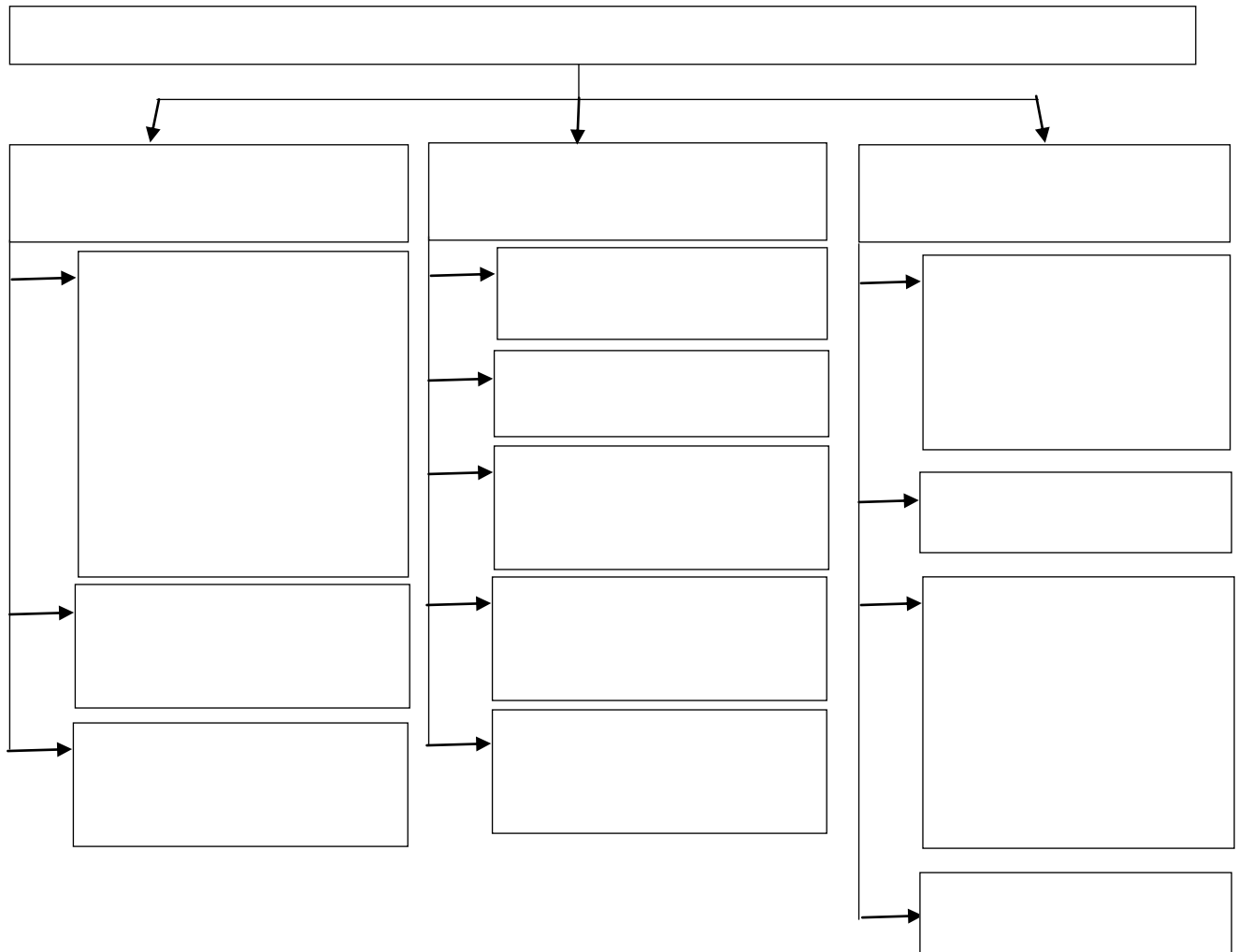

Рис. 15. Класифікація критеріїв ризику відмивання коштів

Фінансова операція має ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення у разі, якщо вона має заплутаний або незвичний характер, або це сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети.

Фінансова операція має ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення у разі виявлення фактів

неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації (верифікації) клієнта.

У липні 2014 р. Національний банку України підвищив вимоги до обсягу статутного капіталу банків зі 120 до 500 млн. грн. Для цього було розроблено й запроваджено 10-річний графік нарощення капіталу банківської системи. Даний крок дозволить в стратегічному плані підвищити стабільність банків до проявів зовнішніх та внутрішніх чинників негативного характеру, що позитивно відобразиться на функціонування вітчизняної фінансово-кредитної системи.

Проблема капіталізації банків завжди була гострою в Україні. За всі 25 років незалежності нашої держави частка статутного капіталу банківської системи загалом не перевищила 35%, коли у країнах Центральної Європи даний показник сягає 40%, а у США – 80%.

До липня 2014 р. обсяг статутного капіталу банків регулювався НБУ на рівні 120 млн. грн. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. № 1586-VII [22] змінено обсяг мінімального статутного капіталу з 120 до 500 млн. грн. НБУ затверджено графік нарощення капіталу банками України у такому порядку [36], який зображено на рис. 16.

Рис. 16. Графік нарощення статутного капіталу банків України до липня 2024 р.

Основним макроекономічним фактором, що спричинив зміни вимог до статутного капіталу, стала криза 2014-2015 рр. та підписання угоди про Асоціацію України з Європейським Союзом. Слід зазначити, що у тексті угоди чітко не зазначено шляхи співпраці у банківському секторі. Єдина фраза, що стосується банківської системи, визначає необхідність виконання вимог Основних Базельських принципів, що не є чимось новим для економіки нашої держави у банківській сфері.

Треба відмітити, що ідея підвищення обсягу статутного капіталу до 500 млн. грн. була оприлюднена НБУ ще у 2010 р. Проте насамперед малі банки опротестували таке рішення, аргументуючи це неможливістю так швидко наростити капітал через відсутність вільних коштів. З їх думкою можна погодитися, оскільки НБУ та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку не створили на той момент (залишаються такими ж і на сьогодні) жодних інструментів для хеджування валютних ризиків. А нарощення статутного капіталу з великою ймовірністю могло бути реалізовано переважно через механізм залучення іноземного капіталу.

Сьогодні, з огляду на зміни, внесені у Закон України «Про банки і банківську діяльність», основною метою НБУ є зменшення кількості банків в Україні; ліквідація, насамперед, так званих «кишенькових» банків, які створені для обслуговування 1-2 юридичних осіб; реформація банківської системи та створення міцної основи для проведення змін у інших галузях фінансової сфери [32].

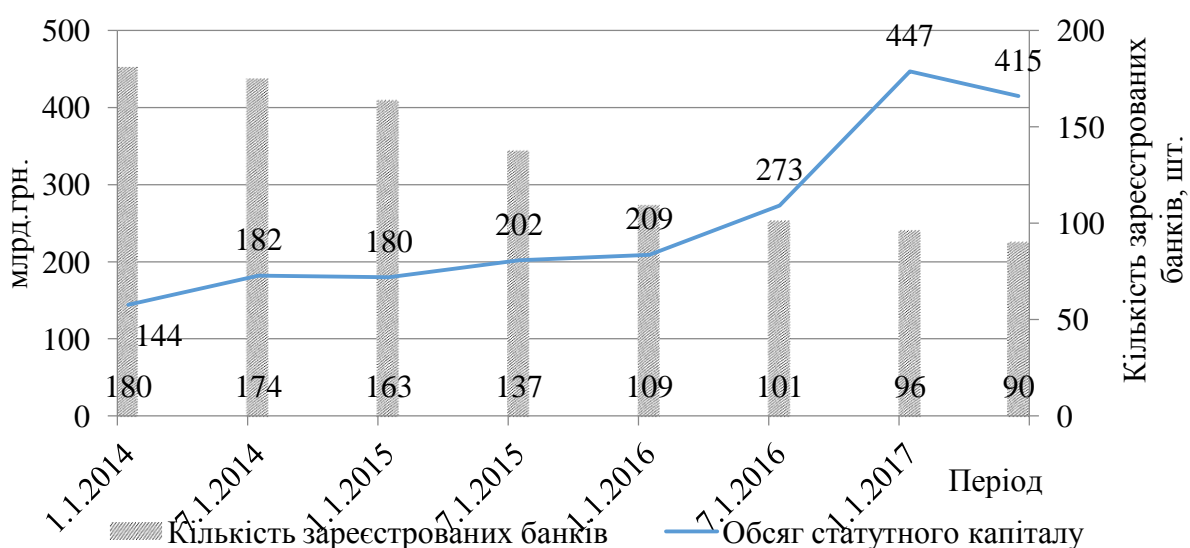

Рис. 17. Динаміка обсягу статутного капіталу банків України за період 01.01.2014-01.07.2017 рр.

Сьогодні НБУ використовує метод групування банків вже в залежності не від розміру капіталу, а від обсягів активів. Рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 31.12.2015 р. за № 657 визначено нові критерії для окремих груп банків [33].

Так, визначено 4 групи банків:

банки з державною часткою понад 75%;

банки іноземних банківських груп;

група I (банки, частка активів яких більше 0,5% активів банківської системи);

група II (банки, частка активів яких менше 0,5% активів банківської системи).

Цікавим фактом є те, що взагалі протягом періоду 01.01.2014-01.07.2015 рр. НБУ ліквідувало лише 4 банки, які не виконували вимоги щодо необхідного обсягу статутного капіталу. При цьому 26 банків з розміром статутного капіталу менше 120 млн. грн. продовжували функціонувати на ринку, у тому числі 1 банк із II групи. За результатами аналізу кількості банків, які не виконують вимоги НБУ щодо обсягу статутного капіталу, можна стверджувати, що зниження їх загальної кількості до 126 є недостатнім. Так 11 банків так і не наростили статутний капітал з 01.07.2014 р. до 01.07.2016 р., а саме: ПАТ «Кредитинвест банк», ПАТ «Акордбанк», ПАТ «Полікомбанк», ПАТ «Траст-капітал», ПАТ «Регіон банк», ПАТ «Метабанк», ПАТ «Комерційний індустріальний банк», ПАТ «Кредит-оптима», ПАТ «Земельний капітал», ПАТ «Український банк реконструкції», ПАТ «Банк «Фамільний».

На нашу думку, в умовах сьогодення НБУ повинен здійснювати процедуру відкликання банківської ліцензії швидше. Єдиний шлях для того, щоб ці 12 банків залишилися гравцями на ринку банківських послуг, є активізація процесу злиття та поглинання.

На думку в.о. заступника Голови правління НБУ Рожкової К.В., ті банки, які не встигають за розвитком банківського ринку, проїдають свій капітал. Це спричинює необхідність залучення вкладів під вищі ставки не для кредитування, а для покриття операційних витрат. Таким чином, починає формуватися фінансова піраміда, коли за необхідне стає все більше і більше депозитних вкладів під вищі відсоткові ставки [34, с. 63].

Порівнюючи Україну з розвиненими країнами світу, можна зробити висновок, що вітчизняна банківська система значно відстає від європейських країн за рівнем капіталізації банків. Так, у табл. 6 наведено показники сумарного обсягу статутного капіталу європейських банків за період 2011-2014 рр. За умови, що кількість країн, які входять до ЄС станом на 01.01.2015 р. становила 29, то у середньому на банківська система однієї країни володіє від 14,72 до 15,49 млрд.євро. Це є у рази більшим за обсяг статутного капіталу банківської системи України. Цей факт виглядає парадоксальним ще й з огляду на те, що у нашій державі банківська система є досить розгалуженою з великою кількістю банківських установ.

Таблиця 6

Динаміка розміру статутного капіталу банків країн-членів
Європейського союзу за 2011-2014 рр.

Рік	Розмір статутного капіталу банків ЄС, млрд.євро	ВВП країн ЄС, млрд.євро	Темп приросту розміру статутного капіталу банків ЄС, %	Темп приросту розміру ВВП країн ЄС, %
2011	481,3	13180,2	-	-
2012	536,1	13433,2	11,39%	1,92%
2013	444,8	13550,6	-17,03%	0,87%
2014	426,9	13959,7	-4,02%	3,02%

За даними табл. 6 можемо зробити висновок, що у 2012 р. відбулося стрімке збільшення статутного капіталу банків країн ЄС, що пов'язано із переходом європейських банківських систем на норми Базелю III, який регламентує підвищення норм адекватності капіталу, що тягне за собою необхідність збільшення розміру власного капіталу. Проте у 2013 та 2014 рр. поступово обсяг статутного капіталу знижується, що не можна сказати про динаміку ВВП. Цей факт пояснюється тим, що деякі банки, які не витримали підвищення вимог Базелю III вийшли з ринку, проте якість банківської системи та економіки країн загалом не погіршилася.

Повертаючись до питання нарощення капіталізації банками України в умовах європейської інтеграції, існує декілька варіантів можливого підвищення обсягу капіталу. По-перше, є доцільним використовувати

інвестиції власників банків, наприклад, грошові кошти акціонерів, які вони готові вкласти у розвиток банку.

По-друге, залучати субординований борг (запозичені кошти, які протягом 5 років банк зобов'язаний повернути власним кредиторам з урахуванням відсотків). Тобто, за економічною суттю субординований борг є певним чином кредитом, який можна на визначений час зараховувати до капіталу. З 2008 р. багато банків для збільшення регулятивного капіталу залучали кошти власників саме на умовах субординованого боргу, тому у цих банків є можливість нарощення статутного капіталу за рахунок цих коштів.

По-третє, можливим варіантом є конвертація кредитних ліній, які раніше використовували акціонери або партнери. Даний механізм використовується найбільш активно з 2015 р. Таким чином власники банку дозволяють акціонерам не повертати отримані кредити. Так чинять банки з іноземним капіталом – іноземні акціонери зараховують до капіталу кредити, які не повернули українські дочірні банки. Якщо до процесу кредитування була залучена третя сторона, яка кредитувала українській дочірній банк, тоді відбувається обмін кредитного боргу на акції банку. Такий підхід використовував ПАТ «Європейський банк реконструкції та розвитку».

Також четвертий варіант розвитку подій полягає у звичайній додатковій емісії акцій, яка розміщується серед нових акціонерів.

Проте існує й інший варіант розвитку подій, до якого прагне НБУ – (проте все ще не створив необхідного підґрунтя) – активізація процедури злиття та поглинання.

З позиції вирішення досліджуваної проблеми важливим залишається необхідність удосконалення методичного підходу до впровадження індикаторів з виявлення параметрів підвищення ризику банківської системи відмивання коштів і фінансування тероризму в банках

Впровадження заходів щодо підвищення ефективності фінансового моніторингу контрагентів банку ґрунтується у першу чергу на дотриманні вимог законодавства України у цій сфері, яке являє собою лише Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. № 1702-VIII та Постанова НБУ «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» № 417 від 26.06.2017 р. [35; 36].

Організація дотримання вимог законодавства України у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму включає комплекс заходів щодо забезпечення призначення відповідального працівника банку згідно з вимогами законодавства України у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму, створення та діяльності внутрішньобанківської системи запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму (у тому числі системи управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму), прийняття і постійного оновлення внутрішніх документів банку з питань фінансового моніторингу, здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму (у тому числі щодо наявності у відповідального працівника банку - юридичної особи бездоганної ділової репутації та його відповідності встановленим Національним банком кваліфікаційним вимогам, оновлення наявного в банку переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції).

Банк для автоматизації процесів з питань фінансового моніторингу використовує програмне забезпечення, яке має забезпечувати:

виявлення та зупинення фінансової операції, що здійснюється на користь або за дорученням клієнта банку, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (якщо види та умови застосування санкцій передбачають зупинення або заборону фінансових операцій);

ведення анкет клієнтів банку в електронному вигляді;

ведення реєстру (зведеного реєстру) фінансових операцій;

унеможливлення виключення інформації з реєстру фінансових операцій;

ведення інформації про облік суб'єкта первинного фінансового моніторингу;

обмін інформацією зі спеціально уповноваженим органом;

ведення протоколу роботи кожного з користувачів, захищеного від модифікації. У протоколі мають відображатися початок та завершення роботи кожного з користувачів із зазначенням часу з точністю до секунди;

реалізацію вимог законодавства України, у тому числі вимог

нормативно-правових актів Національного банку, Міністерства фінансів України;

реалізацію вимог внутрішніх документів банку з питань фінансового моніторингу;

наявність системи захисту інформації, що відповідає вимогам законодавства України у сфері захисту інформації;

наявність системи резервного копіювання та зберігання інформації.

Програма ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів банку має містити:

розподіл обов'язків та визначення підрозділу банку та/або працівників банку, відповідальних за проведення ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), оцінку фінансового стану клієнта та уточнення/додаткового уточнення інформації про клієнта та/або осіб, які діють від імені клієнта;

порядок ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), особи, від імені або за дорученням якої проводиться фінансова операція;

порядок здійснення заходів щодо отримання інформації та/або документів для встановлення кінцевого бенефіціарного власника (контролера) клієнта, вигодоодержувача за фінансовою операцією, включаючи перелік відповідних процедур із визначенням запитуваної інформації та/або документів;

порядок здійснення поглибленої перевірки клієнта.

Щодо сучасного стану процедур фінансового моніторингу можна відзначити факт, що з травня 2017 року почала діяти постанова НБУ №42, що передбачає зміни до положення про здійснення банками фінансового моніторингу. Згідно цієї постанови визначення «оцінка фінансового стану» та «ризик-орієнтований підхід» набули нового змісту [37].

Під оцінкою фінансового стану слід розуміти – узагальнення та аналіз банками «...інформації/документів з метою забезпечення встановлення достатності/недостатності реальних фінансових можливостей клієнта проводити (ініціювати) фінансові операції на відповідні суми. Ризик-орієнтований підхід – це визначена банком система з управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму та вжиття ним відповідних заходів у спосіб та обсяги, які забезпечують ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня» [37].

Відповідно до передбачених нормативних змін, на рис. 18 представлені ключові аспекти здійснення банками фінансового моніторингу.

У нинішній час банки зобов'язані вимагати документальне підтвердження джерел походження коштів клієнтів, окрім первинної процедури ідентифікації, перевірки паспорту та ідентифікаційного коду. Таких дій вимагає ризик-орієнтований підхід, який передбачає відповідну перевірку не лише на етапі встановлення ділових відносин, а й протягом всього періоду обслуговування клієнта в банку.

Рис. 18. Ключові аспекти здійснення банками фінансового моніторингу

Така система заходів є необхідною, щоб не допустити операції, які не відповідають виду діяльності клієнта або ж вони не відповідають його розміру легальних доходів, якщо такий клієнт не зможе надати додаткові документи, що підтверджують походження його статків, банк не має права допустити відповідну операцію. Слід не залишати питання про не зрозуміле джерело походження цих коштів.

Аналіз статистики досліджуваної проблематики підтверджує правомірність отриманих висновків про необхідність активізації роботи з підвищення якості фінансового моніторингу, а також суспільної свідомості в бік високої громадянської відповідальності і правосвідомості кожного члена суспільства, запровадження механізмів та практичні рекомендації до пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Розвиток і поява інноваційних технологій підтверджують необхідність удосконалення практичних рекомендацій щодо пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації «брудних коштів», формування власних адаптивних моделей ризик-контролю із застосуванням мережевих схем для запобігання залучення банків до участі в них, створення умов для впорядкування нормативно-правового забезпечення і стандартизації процедур впровадження ризик-орієнтованого підходу на основі їх автоматизації та забезпечать можливості для продукування нових знань та їх поширення, а також підготовки фахівців у сфері фінансового моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Altman E. J. Financial Ration, Discriminant Analysis, And the Prediction of Corporate Bankruptcy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://onlinelibrary.wiley.com/wol1/doi/10.1111/j.154061.1968.tb00843.x/abstract>.
- 2 Marshall J. F. Financial Engineering: A Complete Guide to Financial Innovation / J. F. Marshall, P. K. Rose. – NY : Institute of Finance, 1992. –728 p.
- 3 Найт Ф. Х. Ризик, невизначеність та прибуток / Ф. Х. Найт. – М. : Дело. – 2013. – 360 с.
- 4 Бобиль В. В. Теоретичний аспект комплексної системи антикризового управління банківськими ризиками / В. В. Бобиль // Банківська справа. – 2013. – № 2. – С. 3-20.
- 5 Бондаренко Л. А. Ризик–менеджмент кредитної діяльності комерційного банку : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. А. Бондаренко. – К.: КНЕУ, 2012. – 23 с.
- 6 Кривонос Л. В. Державне регулювання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: сучасний стан і шляхи розвитку: монографія [Електронний ресурс] / Л. В. Кривонос. – Режим

доступу: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2014/4.pdf.

7 Криклій О. А. Банківський менеджмент: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак, О. М. Пожар. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 152 с.

8 Прасолова С. П. Банківські операції : навч. посіб. / С. П. Прасолова. – К. : ЦУЛ, 2013. – 568 с.

9 Примостка Л. О. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів : монографія / Л. О. Примостка, М. М. Диба, І. В. Краснова. – К. : ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – КНЕУ, 2012. – 459 с.

10 Дмитренко М. Г. Легалізація кримінальних доходів та фінансування тероризму: сучасні економічні аспекти і вплив на розвиток банків : монографія / М. Г. Дмитренко. – К. : УБС НБУ, 2014 – 302 с.

11 Бекряшев А. К. Тіньова економіка та економічна злочинність : підручник [Електронний ресурс] / А. К. Бекряшев. – Режим доступу: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash>.

12 Звіт про типологію відмивання коштів FATF. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36191>.

13 Official site FATF – GAFI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org>.

14 Довідкове керівництво та інформаційний бюлетень по використанню рекомендацій ФАТФ на підтримку боротьби з корупцією, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Corruption_-_FATF_rus.pdf.

15 Рекомендації Кабінету Міністрів України, Міжнародний документ «Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання коштів (FATF)» № 835-001 від 25.09.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835_001.

16 Фінансовий моніторинг: управління ризиками відмивання коштів в банках / [П. В. Ревенков, А. Б. Дудка, А. Н. Воронін, М. В. Каратаєв]. – М.: КНОРУС: ЦИПСiP, 2012. – 280 с.

17 Official site Egmont Group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.egmontgroup.org>.

18 Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні / О. О. Куришко // Фінансовий простір – 2013. – №2(10). – С. 8 – 15.

19 Ткачова Є. О. Організація роботи банків щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Є. О. Ткачова // Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції(29–30 травня 2015 р.). – Київ, 2015. – С. 67–69.

20 Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

21 Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 1702-VII від 14.10.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

22 Наказ Кабінету Міністрів «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення» № 24 від 29.01.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0241-16>.

23 Постанова НБУ «Про затвердження Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні»» № 368 від 28.08.2001р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/page>.

24 Постанова НБУ «Про затвердження методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків»» №104 від 15.03.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.

25 Постанова НБУ «Про затвердження Положення «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України»» № 361 від 02.08.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.

26 Швець Н. Р. Удосконалення систем управління банківськими ризиками у світлі поширення глобалізаційних та кризових явищ у світі / Н. Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – №1. – С. 433 – 445.

27 Кривонос Л. В. Державне регулювання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: сучасний стан і шляхи розвитку [Електронний ресурс] / Л. В. Кривонос. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/drdu_2014_1_6.pdf.

28 Ткачова Є. О. Організація роботи банків щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Є. О. Ткачова // Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції(29–30 травня 2015 р.). – Київ, 2015. – С. 67–69.

29 Офіційний сайт Державної служби Фінансового моніторингу України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>.

30 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» № 218-VIII від 02.03.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-19>.

31 Постанова НБУ «Про затвердження Положення «Про порядок подання відомостей про структуру власності банку»» № 328 від 21.05.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0328500>.

32 Кривонос Л. В. Державне регулювання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: сучасний стан і шляхи розвитку:

монографія [Електронний ресурс] / Л. В. Кривонос. – Режим доступу: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2014/4.pdf.

33 Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навчальний посібник]. - 2-ге вид., доп. і перероб. / С.М. Ілляшенко. - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - 220 с.

34 Набок Р. Окремі питання управління операційним ризиком у банках / Р. Набок // Вісник НБУ. – січень 2013. – С. 61-65.

35 Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення № 1702-VIII від 14.10.2014 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/print1491334744887614>.

36 Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» від 08.07.2016 № 584 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16/paran16#n16>

37 Постанова НБУ «Про затвердження Змін до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 25.05.2017 № 42 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0042500-17>

38 Офіційний сайт Національного банку України / Прес-реліз. 17 малих банків збільшили капітал до встановленого законодавчо мінімуму в 120 млн.грн. від 21.06.2016 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802593.

39 Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е.Е. Егорова // Управление риском. – № 2. – 2002. – С. 9-12.

40 Ващенко О. М. Сутність фінансово-правового регулювання процесу протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (відмиванню коштів) /О.М. Ващенко, Н.М. Внукова. – К. : КНТ, 2009. – С. 8-16.

41 Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: [навчальний посібник] / І.Ю. Івченко. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 344 с.

Колодізєв Олег Миколайович - д.е.н., проф., завідувач кафедри банківської справи ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Плескун Інна Володимирівна – аспірант PhD кафедри банківської справи ХНЕУ ім. С. Кузнеця